

Renata Šimůnková,

A Contrastive Study of Means Expressing Necessity in English and Czech

Srovnávací studie způsobů vyjadřování nutnosti v angličtině a češtině

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav anglického jazyka a didaktiky, 2009

Oponentský posudek doktorské disertační práce

Předložená doktorská disertace se zabývá sémantickým polem nutnosti a prostředky jeho vyjadřování v angličtině a češtině. Je rozvržena do tří částí, rozsáhlého teoretického úvodu uvádějícího do problematiky modality obecně a systémů modality v obou popisovaných jazycích, části výzkumné předkládající rozbor použitého materiálu a části závěrečné, v níž jsou výstupy teoretické a výzkumné části shrnuty a zobecněny z hlediska shod a rozdílů mezi angličtinou a češtinou. Autorka shromáždila prostředky vyjadřování nutnosti excerpce čtyř anglických a čtyř českých románů a jejich překladů do druhého jazyka. Obousměrnost porovnání spočívá ve směru z angličtiny do češtiny v registraci českých protějšků anglických prostředků vyjadřujících nutnost (v celkovém počtu 600). Ve směru z češtiny do angličtiny autorka opět vycházela z angličtiny: v anglických překladech českých románů registrovala překladové výrazy nutnosti, u nichž zkoumala, které české prostředky se v nich reflektují (tímto postupem bylo zjištěno 500 dokladů). Vzhledem ke kontrastivnímu zaměření práce nebylo pro autorku relevantní sémantické (polysémní) či pragmatické (monosémní) pojetí významu modálních prostředků, neboť cílem byl popis významových rozdílů jednotlivých prostředků modality, nikoliv faktory, které je způsobují.

V klasifikaci a rozboru výzkumného materiálu autorka primárně vychází z významu, tj. zkoumá prostředky vyjadřování nutnosti deontické a epistemické s další diferenciací v rámci obou základních typů modality. Popis jednotlivých prostředků pak vychází z jejich formy. Do rozboru jsou tak zahrnuta modální slovesa (považuje autorka modální slovesa za lexikální prostředek?), jejich opisy a výrazy adverbialní povahy: *must, have to, cannot, could not, not allowed, should, ought to, be bound to, be certain/sure to, be forced to, be obliged to, be meant to, be obvious, be doubtless, be supposed to, need, had better, would rather, certainly, surely, obviously, unmistakably, no doubt*. Klasifikace zkoumaných prostředků postihuje vedle základního typu modality intenzitu modálního významu (nutnost silnou vs. nutnost mírnou) a původce modality (mluvčí vs. okolnosti mimo mluvčího). Zahrnutí některých prostředků naznačuje velmi široké pojetí nutnosti: *would rather* 'raději by' vyjadřuje primárně význam volitivní. V materiálu je jediný doklad (s. 163), jehož zařazení se zakládá na volném českém překladu, v němž se reflektuje jako 'měla by'. Vztah mezi záhodnostním a volitivním významem spíše nacházíme u *shall* (které se zřejmě v materiálu vůbec nevyskytlo), s průvodním změnou původce modality, srov. *Shall I do it now / Do you want me to do it now?* Také zahrnutí imperativu mezi prostředky silné nutnosti na základě českého překladu (5 protějšků *must*, tabulka 3, s. 60; příklady s. 110: jeden je opět volný a ostatní jsou zřejmě motivovány neuzuálností věrnějšího překladu) se zakládá pouze na formě, nikoliv na významu. Zatímco relevantním sémantickým rysem *must* je vyloučení nerealizace děje (**I must do it but I won't*), orientace imperativu na budoucnost jeho realizaci nezaručuje. Zajímavé výsledky, i když na velmi omezeném vzorku, nacházíme v případě slovesa *need*: ze sedmi případů lexikálního slovesa *need to* (v kladné větě oznamovací) byl šestkrát český ekvivalent *muset*. To je ve shodě s vývojovou tendencí vyjadřovat nutnost pomocí slovesa *need to* spíše než slovesem *must*, zjištěnou porovnáním výskytu modálních sloves v počítačových korpusech z 60. let s korpusem současnými.

Výsledky ukazují, že základní rysy sémantického pole nutnosti jsou v angličtině a češtině podobné, avšak sémantika jednotlivých prostředků se liší. Také systémy vyjadřovacích prostředků se více či méně liší. Základní prostředek nutnostní modality v obou

jazycích, modální slovesa, tvoří v češtině výrazně méně vyhraněnou kategorii než modální slovesa anglická. Nelze je jednoznačně vymezit formálními rysy. Naproti tomu anglická modální slovesa se vyznačují řadou specifických morfologických a syntaktických rysů. V jejich výčtu postrádám nulovou koncovku v 3. os. sg. přítomnosti, která je v důsledku historického vývoje modálních sloves jejich nejvýraznějším formálním rysem. Česká modální slovesa nerozlišují modalitu deontickou a epistémickou (rozlišení je možné jen pomocí lexikálních prostředků), kdežto anglická modální slovesa mají pro tyto typy modalit odlišné prostředky pro odkazování na minulost, a také některé přítomné konfigurace vyjadřují jen jeden druh modalit. Oba jazyky se více shodují ve vyjadřování deontické nutnosti, méně pak ve vyjadřování nutnosti epistémické, možná právě proto, že čeština nemá pro tyto modální významy formálně odlišné prostředky. Využívá tak výrazně více modálních příslovcí, jejichž repertoár je podle výsledků výzkumu rozmanitější a bohatší než v angličtině. Autorčin rozbor dovršuje zajímavé zjištění, že v češtině někdy schází explicitní prostředek vyjádření modalit; nutnost je implikována kontextem a/nebo lexikálním významem slovesa. V angličtině se tak jeví explicitní vyjádření modálního významu jako závaznější.

Studie má o čtvrtinu větší než požadovaný rozsah, což je důsledek obsahové bohatosti a podrobnosti výkladu. Je však uspořádána velmi přehledně a umožňuje snadnou orientaci a vyhledávání jednotlivých bodů, neboť po jednotlivých částech jsou zařazeny dílčí souhrny a četné přehledné tabulky názorně demonstrující verbální výklad. Postrádám jen vysvětlení číslování dokladů v příloze (pokud je uvedeno někde v textu, měl by být u přílohy aspoň odkaz). Jak vyplývá z předchozích odstavců, disertace Renaty Šimůnkové je velmi důkladná, solidně fundovaná studie jak z teoretického hlediska, tak pokud jde o vlastní výzkum. Mám jen dvě poznámky obecnější povahy a několik připomínek k jednotlivostem.

Zvolená metoda porovnání obou jazyků je v zásadě zaměřena na angličtinu, neboť i ve směru z češtiny do angličtiny vychází nikoliv z českých výrazových prostředků nutnosti, jak se vyskytují v českých originálech, nýbrž z nutnostních modálních prostředků v anglických překladech. Zůstávají tak nezachyceny případy, kdy český nutnostní výraz nemá v anglickém překladu explicitní protějšek. Zvolený postup je ovšem účelný v tom směru, že odhaluje rozmanitost repertoáru českých prostředků. Druhá poznámka se týká spolehlivosti výsledků založených na porovnání originálu s překladovými ekvivalenty. V zásadě je vždy více možností překladu, přičemž pro sledovaný cíl (vyjadřování modálního významu nutnosti) jsou nejspolehlivější tzv. *high probability equivalents*, u nichž lze předpokládat, pokud se určitá korespondence opakuje, že odrážejí vztahy mezi příslušnými systémy. Volné překlady jsou pro tento cíl nepodstatné (mohou ovšem být relevantní při sledování např. pragmatických rozdílů v přístupu k vyjádření téhož obsahu). Rovněž je třeba zvažovat, do jaké míry je příslušný protějšek už více méně lexikalizován, kdy jde o idiom a kdy je volba ekvivalentu prostě podmíněna tím, že překlad vystihující originál prostě „nezní česky“. Ve zvolených pramenech však tyto aspekty správnost celkových výsledků neovlivňují, a pokud nejsou zmíněny v textu, vyplývají z tabulek a dílčích souhrnů

Dotazy a poznámky k jednotlivostem:

Na čem se zakládá rozdíl v počtu anglických a českých dokladů (600 vs. 500)? Vzhledem k velikosti rozdílu jde sotva o reflex absence explicitního modálního výrazu v češtině.

Jak se dívá autorka na význam ability u slovesa *can*? Nejde sice o význam zahrnutý do výzkumu, nicméně jeho řazení/neřazení k modálním významům zasluhuje pozornost.

Vyskytlo se *must* ve funkci kondicionálu? Präteritální tvar sice splynul s tvarem přítomným – v současném jazyce se vyskytuje jen v závislých obsahových větách – nicméně stejně jako präteritální tvary ostatních modálních sloves má i funkci kondicionálu, srov. doklad z beletrie *She must have told me if she has had known anything about it.*

Příklad VI 136, 113-73 (s. 87) obsahuje *have to* ve vztažné větě s gramaticky preponovaným předmětem (nulovým relativem), v kteréžto konfiguraci je rozdíl mezi *I have to do something* a *I have something to do* neutralizován, uvedený výklad tudíž nedemonstruje.

Ekvivalence *all you have to do is, you only have to* 'stačí jen' je více méně lexikalizovaná.

Příklad VI: 195, 164-110 (s. 94), uvedený k ilustraci absence modálního výrazu v češtině, obsahuje modální substantivum: *Cítil však potřebu ...*

U *should* měly být striktně rozlišeny případy užití v hlavní větě a případy v závislé větě po výrazech vyžadujících *putative should*, v nichž má funkci konjunktivu (s. 131, ex R0: 53, s. 134 VI: 122), takže je nelze považovat za případy absence modálního výrazu v češtině.

Příklad KL: 90 na s. 140 není *should* + minulý infinitiv, nýbrž konstrukce S – V – O – C_o.

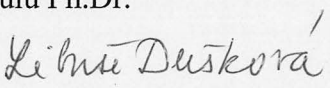
Příklad AM: 96 na s. 176 není doklad absence modálního výrazu v češtině: slov. *bude* – rozdíl mezi *must* v originálu a *bude* v překladu je jen v stupni epistemické modalit.

Jazyková stránka disertace je celkově uspokojivá (revizi potřebují často užívané konstrukce, v nichž interferuje mateřština, např. věty s *it* po *as*, s. 55, 82, 88, 123, 147, 168 aj.; co se týče *what concerns* s. 127, 157, 161; častá pasíva s existenciálním *there* pro dosažení koncového postavení podmětu s. 67, 69, 75, 87, 88, 89 aj.).

Závěr

Předložená studie Renaty Šimůnkové nepochybně splňuje požadavky kladené na doktorskou disertaci. Podružný význam většiny mých poznámek je naznačen i menším typem písma, celkové kladné hodnocení práce neovlivňují. Disertaci doporučuji k obhajobě a v závislosti na průběhu obhajoby jako podklad pro udělení titulu Ph.Dr.

V Praze, dne 10. července 2009

Prof. PhDr. Libuše Dušková, DrSc.